

<https://doi.org/10.18778/0867-5856.24.1.13>

IZABELA SOŁJAN

*SANKTUARIA I ICH ROLA W ORGANIZACJI
PRZESTRZENI MIAST NA PRZYKŁADZIE
NAJWIĘKSZYCH EUROPEJSKICH
OŚRODKÓW KATOLICKICH*

INSTYTUT GEOGRAFII I GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ
UNIwersYTETU JagIELLOŃSKIEGO
KRAKÓW 2012

ss. 364

Wydawnictwo akademickie Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego wydało w 2012 r. obszerną monografię autorstwa Izabeli Sołjan podejmującą problem roli sanktuarium w organizacji przestrzeni miejskiej 20 największych europejskich ośrodków katolickich. Szczegółową analizę wpływu sanktuarium na strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta przedstawiono w postaci studium przypadku obejmującym Jasną Górę w Częstochowie i Lourdes we Francji. Monografia ta wpisuje się w nurt studiów geograficznych podejmujących problematykę ośrodków pielgrzymowania, przestrzeni i krajobrazu sakralnego oraz roli funkcji religijnej w procesie kształtowania i rozwoju krajobrazu kulturowego. Zawiera obszerną literaturę krajową (160 pozycji) i zagraniczną (102 pozycje), liczne tabele (23), ryciny (94) i fotografie (68) pozwalające m.in. ocenić dotychczasowy stan badań w zakresie problematyki geografii religii. Napisana dobrym, komunikatywnym językiem, ilustrowana starannie z estetycznie wykonanymi planami i zdjęciami sanktuariów zachęca do lektury. Prezentowana monografia składa się z ośmiu rozdziałów i podsumowania, zawiera bibliografię, spis tabel, rycin i zdjęć, streszczenie w języku angielskim oraz aneks z makietami ankiet i spisem klasztorów w Lourdes i Częstochowie.

Rozdział pierwszy stanowi wstęp, w którym autorka przedstawia cel i metodologię podjętych badań, referuje dotychczasowy stan osiągnięć naukowych w literaturze krajowej i zagranicznej (np. wskazuje na znaczenie dorobku historii i religioznawstwa dla analiz geograficznych) oraz przedstawia różne stanowiska (religioznawcze, prawnokanoniczne) odnośnie do pojęcia sanktuarium i formułuje w tym zakresie własne stanowisko. Celem monografii jest przedstawienie or-

ganizacji przestrzennej sanktuarium i jego uwarunkowań genetycznych, lokalizacyjnych i funkcjonalnych oraz ukazanie oddziaływania sanktuarium na strukturę przestrzenną miasta i jego organizację.

W rozdziale drugim podjęto ambitne zadanie przedstawienia w ujęciu historycznym wpływu sanktuariów na powstanie i rozwój miast. W interesujący sposób omówiono miejsce i rolę sanktuariów w powstaniu i rozwoju miast starożytnych (Mezopotamia i Sumer, Egipt, Izrael, Grecja, Rzym), wczesnochrześcijańskich, średniowiecznej Europy i nowożytnych. Przedstawiona problematyka znakomicie poszerza wiedzę na temat roli funkcji religijnej w powstaniu i rozwoju miast. Rozdział ten poza szczegółowymi analizami zawiera syntetyczne podsumowanie funkcjonowania sanktuariów w wymienionych okresach historycznych.

Rozdział trzeci zawiera rozważania na temat czynników warunkujących lokalizację sanktuarium w przestrzeni miejskiej. Początkowo omówiono genezę sanktuariów i uwarunkowania ich rozwoju, następnie zagadnienia usytuowania sanktuarium w przestrzeni miasta, wyróżniając lokalizację w strefie centralnej miast, intensywnego zainwestowania miejskiego i na peryferiach miast. Rozdział kończy wyodrębnienie i omówienie układu mono- i polisanktuarijnego. Wskazano też na zmiany zachodzące w funkcji i lokalizacji sanktuarium w zależności od występujących w danym okresie historycznym stosunków społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych itp.

W rozdziale czwartym zaprezentowana została problematyka obejmująca funkcje spełniane przez sanktuarium, strukturę zarządzania oraz funkcje religijne i pozareligijne sanktuarium. Analizy te ilustrowane są szczegółowymi studiami dwóch przypadków, a mianowicie sanktuarium w Lourdes i Częstochowie.

W obu przypadkach szeroko przedstawiono strukturę organizacyjną sanktuariów, uwarunkowania historyczno-religijne ich rozwoju, funkcję oraz współczesny ruch pielgrzymkowy kierujący się do nich.

Problem organizacji przestrzeni w największych sanktuariach katolickich Europy znalazł się w rozdziale piątym. Zaprezentowano w nim strukturę i kompozycję strefy sakralnej, sposób jej wydzielenia z otaczającej ją przestrzeni, obszary aktywności pielgrzymów, typy stref sakralnych oraz rozwój strefy sakralnej w Lourdes i Częstochowie stanowiących rozwinięcie i konkretyzację wcześniejszych, ogólnych rozważań. Obok szczegółowych analiz zawarto tu pewne uogólnienia w postaci typologii stref sakralnych według ich rodzaju, struktury i wielkości na: 1) proste rozwinięte, małe, o wyraźnych granicach, 2) złożone rozwinięte, duże, z wyraźnymi granicami, 3) proste rozwinięte, średnie, z wyraźnymi granicami, 4) złożone rozwinięte, małe, o niewyraźnych granicach, 5) złożone proste, małe, o nierozwiniętych granicach i 6) złożone rozwinięte, średnie, o wyraźnych granicach. Typologia ta wskazuje na zróżnicowanie przestrzeni sakralnej i występowanie możliwości wyodrębnienia jej z otaczających obszarów świeckich.

W obszernym rozdziale szóstym podjęto problematykę oddziaływania sanktuarium na strukturę przestrzenną miasta, w którym zostało ono zlokalizowane. Jest tu próba umiejscowienia sanktuarium w przestrzeni urbanistycznej miasta i jego oddziaływania w trzech skalach: mikro-, mezo- i makroskali. Wskazano na rolę, jaką w rozwoju miast sanktuarijnych spełnia dostępność komunikacyjna i fakt, że ulokowanie sanktuarium w mieście przyczynia się do jego rozwoju terytorialnego, powstania nowych dzielnic, nie tylko o charakterze religijnym. Ogólne rozważania skonkretyzowano wynikami studiów przeprowadzonych w Lourdes i Częstochowie. Podjęto próbę łączenia w nich analizy funkcjonalnej z morfologiczną, co m.in. znajduje wyraz w analizie struktury funkcjonalno-przestrzennej głównych ciągów komunikacyjnych prowadzących do sanktuarium w obu tych ośrodkach.

W rozdziale siódmym, dopełniającym przeprowadzone analizy szczegółowe w poprzednich rozdziałach, autorka w oparciu o koncepcję neofunkcjonalną A. Suliborskiego scharakteryzowała funkcje sanktuarium w aspekcie ekonomicznym, społecznym i morfologicznym. Między innymi określiła znaczenie ekonomiczne sanktuarium w gospodarce lokalnej miasta. Wykorzystując różne źródła, w tym własne badania ankietowe, podjęła trud oszacowania wielkości wpływów pochodzących od pielgrzymów oraz rolę obiektów noclegowych w rozwoju funkcji turystycznej w Lourdes i Częstochowie. Interesującym wątkiem tej części monografii jest podjęcie próby określenia stosunku stałych mieszkańców do sanktuarium i roli, jaką ono odgrywa w ich życiu.

W rozdziale ósmym podjęta została próba uogólnienia oddziaływania sanktuarium na miasto w postaci ujęcia modelowego. W tym celu wykorzystano koncepcję cyklu ewolucji obszaru turystycznego R.W. Butlera oraz model strukturalno-funkcjonalny przestrzeni turystycznej. Zaproponowane ujęcie modelowe oddziaływania sanktuarium na miasto opiera się na trzech kryteriach: etapie rozwoju sanktuarium, wpływie sanktuarium na rozwój miasta i roli sanktuarium w organizacji przestrzeni miejskiej. Kryteria te umożliwiły autorce wyróżnienie czterech modeli obrazujących rolę sanktuarium w organizacji przestrzeni miasta, a mianowicie: 1) sanktuaria mające największy wpływ na organizację przestrzeni miasta (m.in. Fatima, Lourdes, Asyż), 2) sanktuaria mające silny wpływ na organizację przestrzeni miejskiej (np. Mariazell, Loreto), 3) sanktuaria mające średni (częściowy) wpływ na organizację przestrzeni miejskiej (Kraków-Łagiewniki, Syrakuzy i in.), 4) sanktuaria o niewielkim oddziaływaniu na organizację przestrzeni miejskiej (np. Lewocza).

W podsumowaniu monografii autorka odniosła się do uzyskanych wyników przeprowadzonych analiz, formułując syntetyczne wnioski wskazujące na realizację celów podjętych badań. W aspekcie poznawczym wskazała na wieloaspektowość oddziaływania sanktuarium na miasto. Z reguły sanktuaria wytwarzają wokół siebie strefy funkcjonalne służące obsłudze pielgrzymów. Nie tylko stanowią one centra religijne, ale często także decydują o atrakcyjności turystycznej miasta. W aspekcie metodycznym wskazała na istniejące trudności w prowadzeniu analiz społeczno-ekonomicznego oddziaływania sanktuarium na miasto ze względu na brak stosownych materiałów źródłowych, trudności w dostępie do już istniejących oraz w ich gromadzeniu.

Prezentowana monografia Izabeli Soljan jest interesującym i w znacznym zakresie nowatorskim opracowaniem roli sanktuarium w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miasta. Zawiera szeroką prezentację dotychczasowego dorobku naukowego, zarówno polskiego jak i zagranicznego, w zakresie geografii religii oraz miast posiadających sanktuaria. Merytorycznie wykracza znacznie poza dotychczasowe analizy ruchu pielgrzymkowego do sanktuariów. Poszerza problematykę badawczą o uwarunkowania genetyczne, organizacyjne i funkcjonalne organizujące wewnętrzną przestrzeń sanktuariów oraz o ukazanie ich wpływu funkcjonalno-przestrzennego na organizm miasta, m.in. poprzez wydzielenie wokół sanktuariów stref sakralnych i ich typologii. Zawiera wiele oryginalnych analiz, interpretacji i syntez, co skłania do zapoznania się z nią i dokładnego jej przestudiowania.

Andrzej Matczak

Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki